



ในอดีต การเกษตรในจังหวัดน่านเป็นการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน มีการใช้ที่ดินผืนเล็กๆ ทำนาปลูกข้าวไว้พอกิน ส่วนคนที่ไม่มีที่ทำกินก็จะมีผลผลิตอื่น ๆ มาแลกข้าว ต่อมาเกษตรกรได้หันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนชนิดพืชตามการส่งเสริมของภาครัฐและตลาด อาทิ ยาสูบ ฝ้าย งาดำ ลินจี่ ส้มสีทองปอ เป็นต้น แต่พืชเหล่านั้นอาจไม่สามารถพบเห็นได้หรือมีการปลูกน้อยมาก เมื่อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เริ่มเข้ามาแทนที่อย่างชัดเจน ตั้งแต่ปี 2524 และกระจายตัวอย่างรวดเร็วมาตั้งแต่ปี 2550 รวมพื้นที่กว่า 7 แสนไร่

พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่อยู่บริเวณพื้นที่ลาดชันและขยายตัวสู่พื้นที่สูง ทำให้ข้าวไร่ลดลงไปมาก ในบริเวณที่ราบยังมีการปลูกพืชหลากหลาย ส่วนที่ดอนยังคงมีการปลูกไม้ผล โดยเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา มีการปลูกสักและยางพาราในบริเวณที่ดอนและที่ลาดชันมากขึ้น ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ลดลงไปบ้าง

สำหรับการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดน่านมี 2 ลักษณะ ได้แก่ **ข้าวโพดนาหรือข้าวโพดดอน** ปลูกในพื้นที่ลุ่มและที่ดอน อาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติและเหมืองฝายได้เกือบตลอดปี จึงปลูกได้ปีละ 1-2 ครั้ง และ **ข้าวโพดดอย** ปลูกในพื้นที่ลาดชันและพื้นที่สูง อาศัยน้ำฝน จึงปลูกได้ปีละครั้ง การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มีการใช้สารเคมีต่อปีสูงที่สุดในกลุ่มพืชไร่และสูงกว่าพืชสวน โดยมีการเผาวัชพืชเตรียมพื้นที่เพาะปลูกในช่วงหน้าแล้งทำให้เกิดควันและฝุ่นในอากาศอย่างมาก

จังหวัดน่าน (ปี 2555):

พื้นที่ 11,472 ตารางกิโลเมตร ร้อยละ 85 เป็นเทือกเขาสูง
ป่าไม้ ปกคลุมพื้นที่ร้อยละ 70 ของจังหวัด
ประชากร 4.77 แสนคน ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง
และมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ม้ง ขมุ ลีว เป็นต้น
ศาสนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือศาสนาคริสต์
ประเพณีสำคัญ ได้แก่ การแข่งเรือ การถวายสลากภัต
มูลค่า GPP 24.7 พันล้านบาท ร้อยละ 36.8 มาจากการเกษตร
สัดส่วนคนจน ร้อยละ 15 ของประชากรจังหวัด

แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการเกษตรจังหวัดน่าน

การขับเคลื่อนนโยบายการเกษตรของจังหวัดน่าน มีแนวทางสำคัญ 5 ประการ

1) เร่งขับเคลื่อนนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาที่สำคัญ

- (1) ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหาน้ำหลากและน้ำไม่สะอาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นอย่างมาก โดยควรร่วมกับชุมชนฟื้นฟูป่าไม้บริเวณต้นน้ำ พื้นที่ลาดชัน และบริเวณเส้นทางน้ำธรรมชาติ เพื่อให้มีน้ำอย่างสม่ำเสมอและชะลอการหลากของน้ำ รวมทั้งป้องกันการชะล้างหน้าดินและการปนเปื้อนของสารเคมีการเกษตรลงสู่แหล่งน้ำ ซึ่งชุมชนส่วนใหญ่ยังใช้ในการอุปโภคและการเกษตร
- (2) ปัญหาต้นทุนการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยเคมีและราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ต่ำเพราะมีความชื้นสูง ควรส่งเสริมให้ลดการใช้สารเคมีการเกษตรหรือใช้ในปริมาณที่เหมาะสมและถูกวิธี เพิ่มกระบวนการลดความชื้นของเมล็ดข้าวโพดก่อนนำขาย รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อจัดการผลิตและปัจจัยการผลิต
- (3) ปัญหาการขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับป่าชุมชน อันเป็นแหล่งให้ผลผลิตต่างๆ แก่ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนพื้นที่สูงซึ่งได้รับประโยชน์มูลค่าสูงในแต่ละปี ควรสำรวจข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนมีการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง พร้อมเปิดโอกาสให้มีการขยายพื้นที่ป่าชุมชนตามความเหมาะสม เพราะที่ผ่านมาชุมชนได้มีการรักษาป่าชุมชนไว้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ป่าชุมชนยังให้คุณประโยชน์ที่คิดเป็นมูลค่าสูงกว่าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

2) **จัดให้มีระบบข้อมูลอย่างรอบด้าน** เพื่อการวางแผนในระดับจังหวัด ระดับลุ่มน้ำย่อย และระดับชุมชน ประกอบด้วยแผนที่การใช้ที่ดิน แผนที่ชุมชน ข้อมูลด้านประชากร สังคมและวัฒนธรรม ข้อมูลด้านปฏิทินการผลิต และต้นทุน ข้อมูลสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ ข้อมูลการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

3) **เพิ่มศักยภาพในการวิเคราะห์ปัจจัยขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง** ทั้งระดับประเทศและระหว่างประเทศ ประกอบด้วยปัจจัยด้านนโยบายของประเทศ เกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตร การพาณิชย์และการค้าระหว่างประเทศ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการที่ดิน การส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การปรับตัวของเกษตรกร ปัจจัยด้านการตลาดรวมถึงสินค้าทดแทนและทิศทางของผู้บริโภค โดยมีการติดตามการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

4) **สนับสนุนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ** ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลา เพื่อเตรียมความพร้อมรับมือกับสิ่งที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นไว้ล่วงหน้า ทั้งการผลักดันให้สิ่งที่มีประโยชน์เกิดขึ้น และลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น

5) **เสนอข้อมูลเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายอย่างเป็นระบบ** ในด้านการจัดการที่ดิน การคุ้มครองพื้นที่เกษตรและเกษตรกร การพัฒนาทรัพยากรการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างเหมาะสม รวมถึงความร่วมมือด้านการค้าระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง



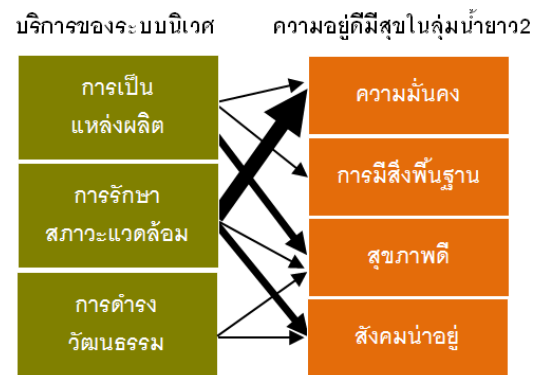


... ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป

คนจะอยู่ดีมีสุขได้จริงหรือไม่ ?

วิธีการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำให้มี “ปัญหาคุณภาพอากาศ” ในช่วงการเผาเตรียมพื้นที่ก่อนปลูก ซึ่งตรวจวัดพบปริมาณฝุ่นละอองขนาดเล็กกว่า 10 ไมครอน ซึ่งเกินค่ามาตรฐาน (120 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร) มี “ปัญหาคุณภาพน้ำ” ซึ่งมีการชะล้างหน้าดินลงสู่แม่น้ำสายหลักและแม่น้ำสาขาทำให้น้ำขุ่นแดงชัดเจน จังหวัดน่านยังเป็นพื้นที่ซึ่งประสบภัยอยู่เป็นประจำ เกิด “ภาวะน้ำหลาก” ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนและลำน้ำสาขา หากฝนตกหนักและน้ำป่าไหลหลาก ขาดการกักเก็บและชะลอน้ำ ลำน้ำสายหลักไม่สามารถระบายน้ำได้ทันและทำให้น้ำล้นตลิ่งและเกิด “ภาวะน้ำท่วม” ในพื้นที่ราบลุ่ม ส่วนในพื้นที่สูงได้ประสบ “ภัยดินถล่ม” บ่อยครั้ง เมื่อมีฝนตกหนักหรือติดต่อกันเป็นเวลานาน

เช่นเดียวกับข้อมูลจากคณะทำงาน SGA ในลุ่มน้ำยาว2 จังหวัดน่าน ที่ระบุว่าบริการของระบบนิเวศส่วนใหญ่มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ ส่งผลความอยู่ดีมีสุขของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงประเด็น (ตัวแปร) ที่เกี่ยวข้องด้วยการทดสอบทางสถิติ พบว่า การเปลี่ยนแปลงบริการของระบบนิเวศด้านการรักษาภาวะแวดล้อมกับการอยู่ดีมีสุขด้านความมั่นคงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ ก็มีความสัมพันธ์เช่นกัน (ดังแผนภาพ)



มูลค่าบางประการจากระบบนิเวศ

- ▶ มูลค่าผลผลิตจากการปลูก “ข้าวโพดดอย” ในรูปรายได้สุทธิ (ไม่คิดค่าแรงงานในครัวเรือน) เท่ากับ 2,716 บาท/ไร่/ปี ส่วนการปลูก “ข้าวโพดดอน” ซึ่งปลูกปีละ 2 ครั้ง มีรายได้สุทธิ 3,570 บาท/ไร่/ปี
- ▶ มูลค่าผลผลิตจากป่าชุมชน ซึ่งชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับมากกว่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มหรือที่ดอน คิดเป็นรายได้รวม 6,135 บาท/ครัวเรือน/ปี และ 2,725 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ ส่วนใหญ่เป็นมูลค่าจากฟืนและไม่ใช้สอย รองลงมาเป็นพืชและสัตว์อาหารจากป่าชุมชน
- ▶ มูลค่าจากการประเมินแบบมีส่วนร่วม (PEV) พบว่าความเสียหายจากการสูญเสียศักยภาพของระบบนิเวศด้านการรักษาภาวะแวดล้อม ซึ่งชุมชนที่สูงได้รับจากภัยในรูปแบบต่างๆ คิดเป็น 5.7 เท่าของประโยชน์ที่ได้รับจากไร่ข้าวโพด ในขณะที่ชุมชนที่ราบ/ที่ดอนมีความเสียหายน้อยกว่า คิดเป็น 2.8 เท่า

ภาพอนาคตการเกษตรจังหวัดน่าน 2565

จากสถานการณ์และปัจจัยขับเคลื่อนที่ผ่านมา รวมทั้งการวิเคราะห์ปัจจัยขับเคลื่อนใหม่ๆ ที่จะมีอิทธิพลในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การตลาดและผู้บริโภค การปรับตัวของเกษตรกร และความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี จะส่งผลให้ ภาพอนาคตการเกษตรจังหวัดน่าน ในอีก 10 ปีข้างหน้า มีโอกาสเกิดขึ้น 4 ภาพ



▶ **ภาพคิดใหญ่** เกษตรกรรายใหญ่เข้ามาทำการผลิตพืชเชิงเดี่ยวในแปลงขนาดใหญ่เพื่อการส่งออก จะมีประโยชน์เด่นชัดในด้านการให้ผลผลิตจากพื้นที่เกษตร แต่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวัฒนธรรมอย่างรุนแรง ควรเน้นการจัดการที่ดินด้วยข้อมูลและการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ให้ชัดเจน คุ้มครองเกษตรกรรายย่อย และตั้งคณะกรรมการและกองทุนเพื่อสนับสนุนการฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ



▶ **ภาพคิดไกล** ที่มีเกษตรกรรายย่อยและรายใหญ่ ร่วมมือกันผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐานเพื่อการส่งออก ซึ่งจะให้ประโยชน์ด้านต่างๆ แบบค่อยเป็นค่อยไป ควรเสริมสร้างศักยภาพในการผลิตและยกระดับคุณภาพผลิตให้ได้มาตรฐาน เสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ และพัฒนาเครือข่ายสิ่งแวดล้อมในระดับภูมิภาค



▶ **ภาพคิดใหม่** เกิดจากการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยทำการเกษตรยั่งยืน โดยประโยชน์ด้านผลผลิตการเกษตรจะไม่เกิดชัดเจน แต่จะให้ประโยชน์ด้านสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กับระบบนิเวศที่ค่อยๆ พื้นตัว ควรสร้างเอกลักษณ์ของสินค้าท้องถิ่นและการเพิ่มมูลค่าสินค้า เพิ่มโอกาสทางการตลาดแก่เกษตรกรรายย่อย และสนับสนุนเกษตรกรดูแลรักษาระบบนิเวศพื้นที่ต้นน้ำ



▶ **ภาพคิดหนัก** ที่เกษตรกรรุ่นใหม่พึ่งเทคโนโลยีในการผลิต ทำให้สามารถเพิ่มผลผลิตการเกษตรได้แต่สังคมอ่อนแอ ต่างคนต่างอยู่ รวมทั้งต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ ควรเน้นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การถ่ายทอดและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ

จังหวัดน่านต้องเตรียมทางเลือกไว้ล่วงหน้า ในการรับมือกับสิ่งที่มีโอกาสจะเกิดขึ้น ด้วยการติดตามและสังเกตสัญญาณหรือปัจจัยขับเคลื่อน เพื่อวิเคราะห์ว่าภาพใดจะมีโอกาสเกิดขึ้นในช่วงเวลาอันใกล้ แล้วดำเนินกลยุทธ์ขับเคลื่อนให้เกิดสิ่งที่ต้องการรวมทั้งลดผลกระทบจากสิ่งที่ไม่ต้องการ

